

RÉVÉSZ BÉLA*

Az igazságszolgáltatás „pártosodása” a második világháború után

(kutatási vázlat)

„Az igazságügyi apparátusnak az Alkotmány szellemében,
a Párt vezető és irányító erejére támaszkodva,
a Szovjetunió jogrendszerét, jogalkotását és
tapasztalatait szem előtt tartva,
a proletárdiktatúra fokozott védelmét és
erősödését kell szolgálnia.”

(MDP PB-határozat, 1950. október 19.)

„A rendszerváltás előtti szocialista korszaknak az ideológiai és politikai elnyomás mellett fontos jellemzője volt az államhatalom tevékenységének titkolása a társadalom előtt. A büntető igazságszolgáltatás szervezetei a rendőrség, az ügyészség és a bíróság is a polgárok számára megismerhetetlen és átláthatatlan szervezetekként működött. Az átláthatatlanság és a számonkérhetőség teljes hiánya kedvezett a szervezeteknek, hiszen így saját szervezeti érdekeiket is társadalmi érdekként tudták feltüntetni, illetve a rendszer megkímélte őket attól, hogy tevékenységük hatékonyságáról és szakszerűségéről a nyilvánosság előtt kelljen számot adniuk.”¹ Hack Péter szervezetszociológiai pontosságú diagnózisa a nem-demokratikus politikai rendszerek igazságszolgáltatásának két lényeges mozzanatára hívja fel a figyelmet. A társadalmi nyilvánosság előli rejtőzködés a diktatórikus, autoriter hatalomgyakorlás általános tulajdonsága. Ugyanakkor az egyes intézmények – nagyjából a hatalom titkai-ból való részesedésük arányában – maguk is kialakították rejtőzködésük önálló intézményi formáit, amiként az igazságszolgáltatás szervezetrendszere is. Ezért lett különösen fontos feladat a posztkommunista országok számára közintézményeik

* egyetemi docens, SZTE ÁJK Politológiai Tanszék – A munka az Igazságügyi Minisztérium 1945-1990 közötti történetét feltáró és feldolgozó program részeként készült.

¹ HACK PÉTER: *A büntető igazságszolgáltatás szervezete. Függetlenség, számonkérhetőség és a büntető-eljárás rendje*. PhD értekezés. ELTE ÁJTK Bp., 2007. 22. p.

depolitizálása, hiszen az egypártrendszer idején gyakorlatilag valamennyi közintézmény közvetlen politikai befolyás alatt működött.²

A második világháború vége és a rendszerváltás közötti több mint négy évtized mégsem jelenti a jogszolgáltatás³ valamiféle egységes és egynemű pártállami időszakát. Az 1948-1950 közötti időszak joggal nevezhető a diktatúra jogszolgáltatása törvényi és személyi feltételei kialakítása periódusának, amelyet az 1953-ig tartó politikai despotizmus időszaka követ. Az 1953 június – 1955 április közötti „új szakasz” a „szocialista törvényesség” keretein belül kívánta korlátozni a diktatúra nyílt törvénysértéseit, majd a 1956 novembere és 1962 közötti posztstálinista diktatúra ismét felélesztette a jogsértéseknek az ötvenes évek elejéről jól ismert eszközeit. A stabilizálódott Kádár-rendszer kezdetben a jogélet egészét az egypárti mechanizmus igazolásának a szolgálatába kívánta állítani, miközben a fokozódó gazdasági nehézségek, a növekvő szociális és politikai feszültségek a nyolcvanas évektől egyre nyilvánvalóbbá tették, hogy a jogrendszer átalakításának az igénye már a piacgazdaság és a jogállami szerkezet irányába mutat.

Ha át kívánjuk tekinteni a korszak igazságszolgáltatásnak legfontosabb jellemzőit, még egy vázlatos összefoglalásban is szükséges a jogi illetve a (politika)történeti módszerek egymásra vonatkoztatott alkalmazása, ráadásul a vizsgált jelenség valóságában mindezek természetes egységükben léteznek. A kérdés jogi aspektusát tekintve azok az intézményi változások a mérvadóak, amelyek a jogalkotói döntések következtében lényeges szakaszhatárokat jelentenek a rendszer történetében. A vizsgálni kívánt időszak egészére viszont leginkább az igazságszolgáltatásnak a politikai hatalomhoz való viszonya, az irányítás és az ellenőrzés mechanizmusainak az érvényesítése a legfontosabb kérdése⁴. Egy tervezett további kutatásnak e két módszertani irányt együttesen kell alkalmaznia, hangsúlyos szerepet tulajdonítva – a korszak jellegzetességeiből adódóan – a kérdés politikai vonatkozásainak.

Az államszocializmus bíróságtörténetének átfogó feldolgozása egyelőre várat magára. Vázlatos áttekintés adható viszont azokról a döntésekről és intézkedésekről, amelyek jelzik, milyen eszközökkel és mélységben hatolt be a politika ezen négy évtized alatt a bírósági jog szövetébe. A második világháborút közvetlen követő időszakban az intézményi átalakítások egy része a demokratikus állami berendezkedés kialakítása irányába mutató jogalkotói döntések körébe tartoztak. Más intézmények viszont hagyományos értékeiket megőrizve érdemi változtatások nélkül működhetek tovább. Így a

² „A pártállami berendezkedésben az etatizált párt az egész államélet alakulását meghatározta azzal, hogy államhatalmi jogokat gyakorolt. Nemcsak a gazdasági, kulturális, de a politikai rendszer bármely elemét érintő változásról először a párt vezető testületeiben hoztak – lényegében közhatalmi jellegű – határozatot.” KRAHULCSÁN ZSOLT: *A Párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962)*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 13. p.

³ Végző soron a bírói függetlenség hiánya vagy garantálása különbözteti meg a jogszolgáltatást az igazságszolgáltatástól. FLECK ZOLTÁN: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban*. Napvilág, Bp., 106. p.

⁴ „A kommunizmus hosszú uralma a jogszolgáltatás politikai célokra való felhasználását is természetesen változtatta.” FLECK ZOLTÁN: *A bírói függetlenség állapota*. Fundamentum 2002. 1. 29. p.

Magyar Kúria is gyakorlatilag ugyanabban a formában munkálkodott, mint a felszabadulás előtt, bár büntető szakosztály hatásköre némileg csökkent.⁵ De miközben a Kúria szervezetét 1948-ig lényegében nem támadták, mégis fokozatosan olyan személyi átalakuláson ment keresztül, amely 1949-re egy teljesen új „káderállomány” létrehozását eredményezte, amellyel végül együtt járt a szakmaiság drasztikus visszaesése.⁶

Teljesen új intézmény létrehozását jelentette viszont az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 25-én kelt rendelete, amely minden törvényszéki székhelyen népbíróságok felállítását és működését rendelte el egyes büntető ügyek elbírálására, fellebbviteli fórumként pedig a Népbíróságok Országos Tanácsát nevezte meg. A Népbíróságok feladatait alapjaiban az öt nappal korábban megkötött fegyverszüneti megállapodás határozta meg, amely a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatására, bíróság elé állítására kötelezte Magyarországot.⁷ Az egyezmény végrehajtására kiadott 81/1945. M. E. számú rendelet bevezető része már általánosabban fogalmazva arról a célkitűzésről szól, hogy „akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak mielőbb elnyerjék büntetésüket”.⁸ A kormányban résztvevő koalíciós pártok által delegált népbírák a háborús bűnökkel vádolható személyek körét a bizonyítható helyzeteken túlmenően olykor politikai értékelések mentén határozták meg.⁹ Főleg 1946-tól, a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. tc. elfogadását követően vált lehetővé, hogy a bíróságok immár koncepciós pereket is tárgyalhassanak.¹⁰ A statisztikai adatok szerint a népbíróságok előtti ügyekben 8,9%-ot (1175 fő) tettek ki

⁵ GELLÉRT GYÖRGY: *A Kúriától a Legfelsőbb Bíróságig*. Magyar Jog 1975. 5. 241. p.

⁶ Lásd: KATONA KLÁRA: *A Kúria működése a második világháború után a Legfelsőbb Bíróság létrejöttéig (1945–1959)*. HVG-Orac Budapest 2014.

⁷ A szövetséges hatalmak és Magyarország között 1945. január 20-án Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény 14. pontja.

⁸ A magyar népbírószági tétéles jog gyökerei. in: LUKÁCS TIBOR: *A magyar népbírószági jog és a népbíróságok. 1945-1950*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 55. p.

⁹ Lásd: PETŐ ANDREA: *Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapestben*. Múltunk, 2006. 1. sz.

¹⁰ „Koncepciós pernek nevezzük azokat a büntetőeljárásokat, amelyekben a politikai cél elérése érdekében jogsértő módon, megalapozatlanul, bűnösség nélkül hoznak elmarasztaló ítéletet. A tényállás fikatív, konstruált, a bizonyítás irányított, manipulált bizonyítékokkal. Anyagi jogi és eljárásjogi szabályok megsértésével vagy amorális jogszabályok segítségével bonyolítják le a pert. A végső cél: a társadalom folyamatos fegyelmezése, megfélemlítése. Igyekeztek a tömegek hangulatát az elítéltek ellen fordítani. A koncepciós per tehát végső soron nem igazi per, mert hiányzik a kontradiktórius jelleg, a terheltnek esélye sincs arra, hogy igazságosan járjanak el vele szemben.” HORVÁTH ATTILA (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar Budapest, 2014. 625. p. Jelentősége folytán ide illik a hazai koncepciós perek archetípusának egy eddig ismeretlen mozzanata: 1949. szeptember 14-én Rákosi levelet küldött Sztálinnak, amelyben közölte, hogy a bíróság elnöke egy kivételével valamennyi vádlottat halálra akarja ítélni. Rákosi úgy vélte a 7 halálos ítélet sok, elég halálra ítélni Rajkot, Szőnyit és Szalai. Sztálin szeptember 22-én azt válaszolta: „Nincs ellenvetésem a vádlottakak iránti bírósági ítélet jellegére vonatkozó javaslatát illetően. Rajkot illetően megváltoztattam a véleményemet, amelyet a moszkvai beszélgetés alatt Önnek mondtam. Úgy vélem, Rajk [László]t ki kell végezni, mivel bármilyen más ítéletet Rajkot iránt a nép nem fog megérteni.” Idézi: G. P. MURASKO-A. F. NOSZKOVA: *Szovjetszkoje rukovodstvo i polityicseskijje processzi. (Po matyerialam rossziszskij arhivov)*. In: *Sztalinszhoje gyeszjatyiletyije holodnoj vojni. Falai i gipotezi*. Nauka, Moszkva, 1999, 31. Idézi: BARÁTH MAGDOLNA – FEITL ISTVÁN (szerk.): *Lehallgatott kihallgatások. Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai 1962*. Napvilág – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2013. 165. p.

a „népköztársaság politikai rendje ellen irányuló bűncselekmények” elkövetői.¹¹ A népbíróságok szerepének megítélése körüli, mindmáig tartó jogi és politikai viták sorában az Alkotmánybíróság több pontban is megállapította a népbíráskodásról szóló 1945. január 25-én kibocsátott 81/1945. ME rendelet, illetve az ezt kiegészítő, módosító jogszabályok alkotmányellenességét. Ugyanakkor kijelentette azt is, hogy nem az Alkotmánybíróság feladata annak feltárása, hogy a népbíróságok ténylegesen a vélelmezett bűnösség alapján ítéleztek-e vagy sem.¹² Az 1950. április 1-jével megszüntetett, majd az 1956-os forradalmat követően ismét megszervezett jogintézmény e második időszakában teljes mértékben a politikai megtorlás intézményeivé vált.¹³

A bírói kar helyzetét alapjaiban érintette az a kevésbé ismert törvény, amely 1948 közepétől újonnan szabályozta az igazságügyminiszter és a bírák kapcsolatát.¹⁴ Ennek értelmében az igazságügyminiszter a főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítéldbíráját – beleegyezése nélkül is – más bírósághoz áthelyezheti. Az igazságügyi tárcát 1945. július 21-e óta betöltő – majd tragikus véget érő¹⁵ – Riesz István méltató szavai mögött elsöre nem láthatók világosan a valódi szándékok: „Az igazságszolgáltatás demokratikus átalakításának érdekében az 1948:XXII. törvénycikk átmeneti időre lehetővé teszi az igazságügyminiszter főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítéldbírájának más bírósághoz való áthelyezését, úgyszintén az ítéldbírák, valamint az államügyészségi tagok végelbánás alá vonását.”¹⁶

A döntés valódi célja igazából Szabó Imre négy évtizeddel későbbi tanulmánya nyomán válik érthetőbbé – ezért idézzük hosszabban – , aki elégedetten emlékezik vissza az 1948-as törvény valódi funkciójára: „Itt lényegében arról van szó, hogy a bíróságok egyáltalán nem voltak a maguk egészében a demokratikus rendszer hívei, vagy legalábbis sokan voltak a bírák között, akik a régi rendszert megfelelőnek tartották és azt kívánták volna vissza. Különösen azért volt ez így, mert a régi rendszer biztosította számukra az elmozdíthatatlanságot, amely együtt jár egy képzelt bírói függetlenséggel. Az elmozdíthatatlanság azt jelentette, hogy egy bíró, ha egyszer valahová kinevezték, onnan csak fegyelmi határozattal távolítható el, helyezhető át máshová vagy fosztható meg bírói tisztségétől, ha a vétség rendkívül nagy. Az ezzel összekapcsolt bírói függetlenséget a bírák a felszabadulást követően úgy értették, hogy ők, illetőleg a bíróságok nem függenek az adott államrendszertől, nem kell megfelelniük egy bizonyos államrendszer igényeinek, azaz állítólag szabadon és sa-

¹¹ SOÓS MIHÁLY: *A háborús és népellenes bűntettek feltárásának forrásai a Történeti Levéltárban*. Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003. Budapest, 2004. 85. p.

¹² 2/1994. (I. 14.) AB hat. 216/B/1992. sz.

¹³ Lásd: A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa. A megyei népbíróági tanácsok. in: ZINNER TIBOR: *A kádári megtorlás rendszere*. Hamvas Intézet, Budapest 2001. 118-159. p.

¹⁴ 1948. évi XXII. törvénycikk az ítéldbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítéldbírák és az államügyészségi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról.

¹⁵ Riesz Istvánt 1950 július 17-én mentették fel miniszteri tisztségéből, őrizetbe vételét követően tíz nappal. A vizsgálati eljárás során 1950. szeptember 15-én életét vesztette. „A minden részletre kiterjedő vizsgálat halála okát nem állapította meg. A rendelkezésre álló dokumentumok ellentétes következtetések levonására alkalmasak, pl. agyonverés, vesebetegség stb.” SOLT PÁL (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. 727. p.

¹⁶ RIES ISTVÁN: *Jogszabályalkotás*. In: *A tárcák költségvetésének általános indoklása*. Állami költségvetés az 1949. évre. 2. csoport: Köz- és jogbiztonság. 3. fejezet: Igazságügyminisztérium. Budapest 1948. 3. p.

ját belátásuknak megfelelően dönthetnek minden ügyben, legfeljebb a törvényeknek vannak alávetve, de a törvények értelmezésében már egy bizonyos függetlenség illeti meg őket. Fölösleges mondani, hogy a függetlenségnek ez az értelmezése túlzott, mert nem lehet elképzelni olyan bírói függetlenséget, amely elkülöníthatná a bíróságokat attól az államrendszertől, amelyben működniük kell, és amelynek alapelveit és alapvető célkitűzéseit meg kell védeniük, meg kell őrizniük. (...) Most már felismerték a bírák, hogy helyzetük nem olyan reménytelen, mert nem csak fegyelmileg mozgathatók el. Állásuk tehát nem örökre szóló, nemcsak elmozdíthatók, de állásuk alól fel is menthetők, vagyis bizonytalanná vált lábuk alatt a talaj, és végleg fel kellett adniuk azt a negatív álláspontot, amelyet eddig képviseltek. Még hozzátehetjük ehhez azt, hogy talán ők voltak az utolsók, akik az államhatalmon belül ilyen negatív álláspontot mondtak a magukénak. A közigazgatás egyéb területein a helyzet ekkor már megváltozott, és egy új közigazgatás volt kialakulóban. A bíróságokat illetően csak most kezdődött azok újjáépítése, újból való megszervezésük és annak a köztudatba való átvitele, hogy a bírák ugyanúgy köztisztviselők, mint ahogyan azok a közigazgatás tisztviselői, és ezért ugyanúgy kinevezés alá esnek, de állásuk fel is mondható.¹⁷ Talán nem tévedünk, ha úgy véljük, ahogy Szabó Imrének, mint az Igazságügyminisztérium kodifikációs főosztálya akkori tisztviselőjének (későbbi vezetőjének) személyesen is lehetett némi köze a 1948. évi XXII. törvény meghozatalához.

Szabó Imrének aktív szerep jutott a bírói kar további „megtisztításában” 1949-ben is, amikor az igazságügyminisztérium egyéves büntetőbírói és államügyészi akadémiát szervezett. A jogszabályi indoklás szerint ugyanis „avégből, hogy az ítélőbírói és államügyészi karnak a népi demokrácia szellemében való megújódása meggyorsítható legyen, lehetővé kell tenni, hogy népi származású dolgozók a büntető bírói és az államügyészi feladatok betöltéséhez szükséges ismereteket és képesítést – megfelelő társadalomtudományi előképzés után – az egyébként fennálló szabályoktól eltérően szerezhessék meg.”¹⁸

Az 1949 és 1954 között működött Akadémiának a megszüntetését, ahogyan a létrehozását is, párt döntés előzte meg. A pártközpont Adminisztratív Osztályának előterjesztése arra hívta fel a figyelmet, hogy bár fennállásának négy éve alatt a Büntetőbírói és Államügyészi Akadémia „több száz jogász szakkadert képezett ki”, mégsem indokolt a további fenntartása. „Egyetemeinken ma már többségében munkás és paraszt származású hallgatók tanulnak és szereznek képesítést (...), így az állam- és jogtudományi karokon a bírói és ügyészi, valamint a belügyi szervek jogász szakkáder szükséglete jelenleg megfelelően biztosítható”.¹⁹ A Politikai Bizottságnak az Akadémiát megszüntető döntését az 50/1954. (VIII. 1.) MT rendelet hozta meg jogi formában.

A bíróság radikális szervezeti átalakítását az 1949. évi XX. törvénnyel elfogadott Alkotmány indította el. A törvényszékeket megyei bíróságokként, az ítélőtáblákat fel-

¹⁷ SZABÓ IMRE: *Ismét a bírói függetlenségről*. Állam- és Jogtudomány, 1987. 1–2. 1., 3. p.

¹⁸ 4.181/1949. (VIII. 6.) Korm. számú rendelet büntető bírói és államügyészi akadémia létesítése tárgyában. Bírói és államügyészi akadémia 1948–1954 MNL OL XXVI-5-6.

¹⁹ Javaslat a Politikai Bizottsághoz a Bírói és Államügyészi Akadémia megszüntetésére. Adminisztratív Osztály 1954. április 1. Az MDP Politikai Bizottsága iratai 1954. április 14. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 170. ő. e. 109. p.

sőbíróóságokként, míg a Magyar Kúriát a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságaként jelölte meg. Az Alkotmány rendelkezéseit az 1949. október 26-án kihirdetett 1949. évi 9. sz. tvr. léptette hatályba. E törvényerejű rendeletben kapott felhatalmazás alapján adta ki az igazságügyminiszter 1949. november 1-én a 88.000/1949. IM sz. rendeletét, amely nyomatékositotta, hogy az addigi Kúria elnevezése: „A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága.” Ugyanez a törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte a bírának politikai pártok és szakszervezetek működésében való részvételére vonatkozó tilalmat is.²⁰ Az 1949. II. törvény azonnali hatállyal megszüntette a Közigazgatási Bírószágot, az 1949. XI. törvény a törvényszéki egyesbíráskodást és bevezette a népi ülnökök rendszerét.²¹ 1949. december 6-án jelent meg a Minisztertanács 4338/1949. (XII. 6.) MT számú rendelete a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának irányelvei és elvi döntései tárgyában. A minisztertanácsi rendelet előírta, hogy a rendelet hatálybalépése előtt hozott kúriai teljes ülési és jogegységi döntvényeket (határozatokat), valamint a hivatalos gyűjteménybe felvett kúriai elvi határozatokat az igazságügyminiszter kezdeményezésére a Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsának felül kell vizsgálnia. A felülvizsgálat arra vonatkozott, hogy az említett döntvények (határozatok) szellemükre tekintettel „megfelelnek-e a magyar népi demokrácia célkitűzéseinek”, és hogy időszerűségük még fennáll-e. A rendelkezés nyomán az Elvi Tanács több mint 2000 döntést vizsgált felül és ezeknek legnagyobb részét hatályon kívül helyezte.²²

1950 elején december 31-i hatállyal felszámolták a tanácsrendszer területi beosztásával nem egyező felsőbíróóságokat, az egykori ítélőtáblákat és főállamügyészségeket. A miniszteri indoklás szerint: „az igazságügyi apparátusunkat szervezetiileg összhangba hozzuk a tanácsrendszerrel és ezzel megteremtjük a tanácsok és az igazságszolgáltatás együttműködésének szervezeti előfeltételeit”.²³ Ettől kezdve az igazságszolgáltatást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, a megyei bíróóságok és a járásbíróóságok gyakorolják.²⁴ „Ezzel létrejött a magyar bírószági szervezet szocialista modellje.”²⁵

Átfogó bírószági szervezeti törvény megalkotására azonban csak az új büntető²⁶ illetve polgári peres eljárás²⁷ törvényi szabályozásai után került sor.²⁸ A törvény alapelve, hogy valamennyi bírószá elsőkön egy hivatásos bíróból, mint elnökből

²⁰ STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírószági rendszer története*. Multiplex Media Debrecen, 1997. 166. p.

²¹ A törvény preambuluma szerint: „Annak biztosítása végett, hogy a büntető igazságszolgáltatásban a jogi szakképzettség mellett a dolgozó nép meggyőződése és felfogása teljes erővel érvényesülhessen, annak gyakorlásában mind első fokon, mind a fellebbvitel során a hivatásos bíróval együttműködve, a nép jogi képesítéssel nem rendelkező képviselői útján közvetlenül részt vesz.” 1949. évi XI. törvény-cikk a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről.

²² GELLÉRT GYÖRGY 1975, 245. p.

²³ Lásd: HORVÁTH ATTILA (szerk.) 2014, 597. p.

²⁴ 1950. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról 4–5. §.

²⁵ UJKÉRY CSABA: *Bírószági szervezet és igazgatás*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2001. 8. p.

²⁶ 1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról

²⁷ 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról. „Az időzavarral küszködő jogalkotók egyszerűen kivontolták és leegyszerűsítették az addig hatályos 1911. évi I. tc.-et, s hozzátettek néhány szovjetet alapvetve az 1938-as szovjet bírószági szervezeti törvényből és az 1913. évi szovjet polgári perrendtartásból. Így lett a Plósz Sándor által elkészített, 739 §-ból álló klasszikus polgári perrendtartásból szocialista polgári eljárás-jog 327 §-sal.” Lásd: HORVÁTH ATTILA (szerk.): 2014. 597. p.

²⁸ 1954. évi II. törvény a Magyar Népköztársaság bírószági szervezetéről

és két népi ülnökből álló háromtagú tanácsban ítélezik, általános hatáskörű bíróság a járásbíróság. A törvény megerősítette a Legfelsőbb Bíróság irányító szerepét, valamint kibővítette a Legfelsőbb Bíróság elnökének eljárési jogait. Ennek alapján a Legfelsőbb Bíróság elnöke bármely iratot megtekinthetett és még az elsőfokú ügyeket is a Legfelsőbb Bíróság hatáskörébe vonhatta. A törvény az általános bírósági szervezetbe beillesztette a magasabb katonai egységek mellett területi elv szerint megszervezett katonai bíróságokat. A másik különbíróság a közlekedési bíróságok lettek, amelyek szállítási, közlekedési és távközlési bűntettekben jártak el, 1957-ben történt megszüntetésükig²⁹.

Bár a forradalom utáni megtorlásokban főszerepet játszó népbíróság felállításáról csak 1957. április 6-án született jogszabály³⁰, a „forradalmi törvényesség” jegyében már november közepe óta működött a megtorló jogszolgáltatás³¹. A november 12-én kihirdetett 1956. évi 22. számú törvényerejű rendelet már a büntetőeljárás egyszerűsítéséről, azaz a vádirat nélküli bíróság elé állításról szólt egyes bűncselekmények – gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás, fosztogatás stb. – tekintetében. Magát a katonai bíróságok eljárása alá tartozó statáriális eljárást az Elnöki Tanácsa 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelete vezette be december 11-én.³² Az Elnöki Tanács 1956. december 15-én megjelent 37. számú határozata pedig a katonai bíróságok körébe bevonta a fővárosban valamint a megyei bíróságokon megszervezett tanácsokat is.³³

Amikor április elején meghozták a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról szóló említett törvényerejű rendeletet, majd június közepén a népbírósági tanácsokról szóló törvényerejű rendeletet³⁴, teljessé vált a megtorlás fővárosi és négy megyei illetékességű tanácsból álló büntetőszolgáltatási rendszere. Működésük 1961 áprilisáig tartott.³⁵

A pártállami rendszer alapvető hatalmi kérdésnek tekintette a bíróságok működésének, vezetésének, összetételének a kérdéseit. Ez, ha változó közvetlenséggel, közvetettséggel is, de a korszak egészében érvényesülő irányítási, ellenőrzési funkciót biztosított a pártvezetésnek és a pártközpont apparátusának. Előbbi a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága illetve Titkársága realizálta, utóbbit pedig 1950-től az MDP Központi Vezetőség Adminisztratív Osztálya.

²⁹ 1957. évi 34. tvr. a népbírósági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról

³⁰ 1957. évi 25. tvr. a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról

³¹ MIKÓ ZSUZSA: *A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa működése és ügykezelési gyakorlata (1957–1963)*. Doktori értekezés 2013. 60. p. www.doktori.btk.elte.hu/hist/mikozsuzsanna/diss.pdf (letöltve: 2014. 11. 20.)

³² 1956. évi 28. tvr. a rögtönbíráskodásról. Az 1956. évi 32. tvr. december 13-án gondoskodott ennek a kiegészítéséről.

³³ Nem az intézménytörténeti áttekintés része, de mindenképpen utalni kell a személyes rezisztenciáknak azon példáira, amelyek az egész korszakban, de legszembetűnőbben az államszocialista jogszolgáltatás legdiktatórikusabb időszakában jelezték egyes bírának az igazság szolgáltatása melletti elkötelezettségét, amely magatartásukat – olykor csak a gondolkodásukat – gyorsan követte a megtorlás. Lásd: ZINNER TIBOR: *Jogászok az '56-os forradalmat követő megtorlás viharában és utána*. In: uő. *Megfogyva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918–1962*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2007.

³⁴ 1957. évi 34. tvr. a népbírósági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról

³⁵ 1961. évi 7. tvr. az 1957. évi 34. tvr. egyes rendelkezéseinek hatályon kívül helyezéséről

BÉLA RÉVÉSZ

THE COMMUNIST PARTY CONTROL OF JURISDICTION
AFTER THE WORLD WAR II

(Summary)

After the World War II the Hungarian jurisdiction could not function independently of political turbulence. Judges had to render decisions in matters of political nature, they were involved in procedures against party and state leaders of various convictions and the expected final decision of these cases was often suggested. By 1947-1948 domestic conditions, including the administration of justice and the conditions of the administrators of justice, entirely changed. Act XX of 1949, the new Constitution of the People's Republic of Hungary ruled on the new judicial structure, referring to the tribunals as county courts, to the courts of appeal as high courts and to the Hungarian Curia as the Supreme Court of the People's Republic. The judges could not withdraw themselves from political cases, from the sanction following 1956 or later on from the so-called restitution procedures conducted in several waves. The administration of justice from 1945 served the creation and protection of the Stalin-type regime.